

Procese QED în câmpuri laser intense
tema 14

M. Penția

March 19, 2021

”Verbum sapienti sat est”

Cuprins

1	De la mecanica clasică la câmpuri clasice și câmpuri cuantice	4
1.1	Ecuatiile Hamilton de câmpuri clasice	5
1.2	Descrierea Heisenberg	6
1.3	Câmpuri scalare cuantice	7
1.3.1	Cuantificarea câmpurilor scalare	7
1.3.2	Operatori de creare și anihilare cuante de câmp	8
1.3.3	Cuantificarea energiei câmpului scalar liber	9
1.3.4	Câmpul electromagnetic clasic	11
1.3.5	Energia câmpului electromagnetic clasic	11
1.3.6	Cuantificarea câmpului electromagnetic	12
1.3.7	Cuantificarea energiei câmpului electromagnetic	13

Capitol 1

De la mecanica clasică la câmpuri clasice și câmpuri cuantice

- **Trecerea de la mecanica clasică la mecanica cuantică** (cuantificarea I) se face prin

înlocuirea

mărimi fizice \rightarrow operatori

Coordonata și impulsul devin operatori $\hat{x} = x$; $\hat{p} = -i\hbar \frac{\partial}{\partial x}$

Operatorii \hat{x} și \hat{p} satisfac *relația de comutare* $[\hat{x}, \hat{p}] \equiv \hat{x}\hat{p} - \hat{p}\hat{x} = i\hbar$ (1.1)

Exemplu: Operatorul Hamilton pentru oscilatorul armonic este: $\hat{H} = \frac{1}{2m}\hat{p}^2 + \frac{1}{2}k\hat{x}^2$ (1.2)

- In mecanica clasică, descriem *poziția* prin coordonatele \vec{x} . Printr-o transformare de coordonate (ex. rotația unei bare) are loc transformarea reciprocă a coordonatelor ($x \leftrightarrow y$).

La fel, câmpurile \vec{E} și \vec{B} de exemplu, se pot transforma reciproc ($\vec{B} \leftrightarrow \vec{E}$).

Ecuțiile de mișcare din mecanică ne dădeau variația coordonatei x în funcție de timp t .

Aceasta arată că putem trata asemănător componentele câmpurilor cu cele de coordonate.

In teoria (clasică a) câmpului vom descrie mărimea urmărită *câmpul* $\varphi(x, t)$ în mod similar în funcție de variabila independentă, care de data asta este 4-coordonata x^μ . Atunci,

- **Trecerea de la mecanica clasică la câmpuri clasice** se face prin înlocuirea:

Coordonate $x_i \rightarrow$ componente de câmp φ_i $x_i \rightarrow \varphi_i(\mathbf{x}, t)$ (1.3)

Viteze $\dot{x}_i \rightarrow$ derivate de câmp $\partial_\mu \varphi_i$ $\frac{dx_i}{dt} \rightarrow \frac{\partial \varphi_i(\mathbf{x}, t)}{\partial x^\mu}$ (1.4)

- **Trecerea de la câmpuri clasice la câmpuri cuantice** (cuantificarea a II-a) se face prin

înlocuirea: *câmpuri clasice* \rightarrow *operatori de câmp*.

Câmpul φ devine operator: $\varphi(x, t) \rightarrow \hat{\varphi}(x, t)$

1.1 Ecuțiile Hamilton de câmpuri clasice

- Hamiltonian (densitate): $\mathcal{H}(\psi, \pi) = \pi\dot{\psi} - \mathcal{L}$
- Variația Hamiltonian-ului $\delta\mathcal{H} = \pi\delta\dot{\psi} + \dot{\psi}\delta\pi - \frac{\delta\mathcal{L}}{\delta\psi}\delta\psi - \frac{\delta\mathcal{L}}{\delta\dot{\psi}}\delta\dot{\psi} = \dot{\psi}\delta\pi - \dot{\pi}\delta\psi$

- Ecuțiile canonice Hamilton
(exprimate cu derivata funcțională) $\boxed{\dot{\psi} = \frac{\delta\mathcal{H}}{\delta\pi}}$; $\boxed{\dot{\pi} = -\frac{\delta\mathcal{H}}{\delta\psi}}$

- Verificare Ecuția Hamilton pentru Câmpuri Clasice Schrödinger

Cu \mathcal{L} pentru câmp Schrödinger $\mathcal{L} = i\hbar\psi^*\dot{\psi} - \frac{\hbar^2}{2m}\nabla\psi^* \cdot \nabla\psi - V\psi^*\psi$

$$\pi = \frac{\delta\mathcal{L}}{\delta\dot{\psi}} = i\hbar\psi^* \implies \psi^* = \frac{\pi}{i\hbar}$$

atunci

$$\mathcal{H} = \pi\dot{\psi} - \mathcal{L} = i\hbar\psi^*\dot{\psi} - i\hbar\psi^*\dot{\psi} + \frac{\hbar^2}{2m}\nabla\psi^* \cdot \nabla\psi + V\psi^*\psi = -\frac{i\hbar}{2m}\nabla\pi \cdot \nabla\psi + \frac{V}{i\hbar}\pi\psi$$

- Folosind derivata funcțională
$$\begin{cases} \dot{\psi} = \frac{\delta\mathcal{H}}{\delta\pi} = \frac{\partial\mathcal{H}}{\partial\pi} - \nabla \cdot \left(\frac{\partial\mathcal{H}}{\partial(\nabla\pi)} \right) = \frac{V}{i\hbar}\psi + \frac{i\hbar}{2m}\nabla^2\psi \\ \dot{\pi} = -\frac{\delta\mathcal{H}}{\delta\psi} = -\frac{\partial\mathcal{H}}{\partial\psi} + \nabla \cdot \left(\frac{\partial\mathcal{H}}{\partial(\nabla\psi)} \right) = -\frac{V}{i\hbar}\pi - \frac{i\hbar}{2m}\nabla^2\pi \end{cases}$$

- In a II-a ec. folosim: $\pi = i\hbar\psi^*$ și $\dot{\pi} = i\hbar\partial\psi^*/\partial t$, atunci regăsim

ecuația Schrödinger reală

$$i\hbar\frac{\partial\psi}{\partial t} = V\psi - \frac{\hbar^2}{2m}\nabla^2\psi$$

ecuația Schrödinger complexă

$$-i\hbar\frac{\partial\psi^*}{\partial t} = V\psi^* - \frac{\hbar^2}{2m}\nabla^2\psi^*$$

- Verificare Ecuția Hamilton pentru Câmpuri Clasice Klein-Gordon

Cu \mathcal{L} pentru câmp Klein-Gordon $\mathcal{L} = \frac{1}{2}[\dot{\varphi}^2 - (\nabla\varphi)^2 - m^2\varphi^2] \equiv \frac{1}{2}(\partial_\mu\varphi\partial^\mu\varphi - m^2\varphi^2)$

$$\pi = \frac{\delta\mathcal{L}}{\delta\dot{\varphi}} = \dot{\varphi}$$

atunci

$$\mathcal{H} = \pi\dot{\varphi} - \mathcal{L} = \dot{\varphi}^2 - \frac{1}{2}(\dot{\varphi}^2 - (\nabla\varphi)^2 - m^2\varphi^2) = \frac{1}{2}(\pi^2 + (\nabla\varphi)^2 + m^2\varphi^2) \quad (1.5)$$

- Folosind derivata funcțională
$$\begin{cases} \dot{\varphi} = \frac{\delta\mathcal{H}}{\delta\pi} = \frac{\partial\mathcal{H}}{\partial\pi} = \pi \\ \dot{\pi} = -\frac{\delta\mathcal{H}}{\delta\varphi} = -\frac{\partial\mathcal{H}}{\partial\varphi} + \nabla \cdot \left(\frac{\partial\mathcal{H}}{\partial(\nabla\varphi)} \right) = -m^2\varphi + \nabla^2\varphi \end{cases}$$

Cu $\pi = \dot{\varphi}$ și $\dot{\pi} = \ddot{\varphi} \implies$ ec. Klein-Gordon: $\ddot{\varphi} - \nabla^2\varphi + m^2\varphi = 0$

1.2 Descrierea Heisenberg

Transfer evoluție: stare Schrödinger → operator Heisenberg

- Ecuația Schrödinger exprimă evoluția ψ_S în t :
$$i\hbar \frac{\partial \psi_S(x, t)}{\partial t} = \hat{H} \psi_S(x, t)$$
- Soluția ecuației Schrödinger este:
$$\psi_S(x, t) = e^{-i\hat{H}(t-t_0)/\hbar} \psi_S(x, t_0)$$
- **Stările Heisenberg** (independente de timp) se definesc ca stările Schrödinger la $t = t_0$
$$\psi_H(x) = \psi_S(x, t_0)$$
- **Observabile** $\hat{A} \rightarrow$ valori medii \rightarrow variație în t :
$$\langle \hat{A}(t) \rangle = \int \psi_S^*(x, t) \hat{A} \psi_S(x, t) dx$$
- Variația în timp a valorilor medii
$$\begin{aligned} \frac{d\langle \hat{A} \rangle}{dt} &= \int \left(\frac{\partial \psi_S^*}{\partial t} \hat{A} \psi_S + \psi_S^* \frac{\partial \hat{A}}{\partial t} \psi_S + \psi_S^* \hat{A} \frac{\partial \psi_S}{\partial t} \right) dx = \\ &= \left\langle \frac{\partial \hat{A}}{\partial t} \right\rangle + \frac{1}{i\hbar} \int \psi_S^* (\hat{A} \hat{H} - \hat{H} \hat{A}) \psi_S dx = \left\langle \frac{\partial \hat{A}}{\partial t} \right\rangle + \frac{1}{i\hbar} \langle [\hat{A}, \hat{H}] \rangle \end{aligned}$$
- Definiție observabile Heisenberg
$$\hat{A}_H = \langle \hat{A} \rangle \quad \text{și} \quad \frac{\partial \hat{A}_H}{\partial t} = 0$$
- **Ecuația Heisenberg:** (evoluția \hat{A}_H în t)
$$i\hbar \frac{d\hat{A}_H}{dt} = [\hat{A}_H, \hat{H}]$$

1.3 Câmpuri scalare cuantice

- Trecerea de la câmpuri clasice la câmpuri cuantice (cuantificarea a II-a) se face prin înlocuirea câmpurilor și a derivatelor de câmp cu operatorii corespunzători.

$$\begin{array}{lll}
 \varphi \longrightarrow \hat{\varphi} & \pi \longrightarrow \hat{\pi} & \mathcal{H}(\varphi, \pi) \longrightarrow \hat{\mathcal{H}}(\hat{\varphi}, \hat{\pi}) \\
 \varphi^* \longrightarrow \hat{\varphi}^\dagger & \pi^* \longrightarrow \hat{\pi}^\dagger & \{ \varphi, \pi \} \longrightarrow \frac{1}{i\hbar} [\hat{\varphi}, \hat{\pi}]
 \end{array} \quad (1.6)$$

1.3.1 Cuantificarea câmpurilor scalare

- Cuantificarea (câmpurilor) înseamnă trecerea la operatori (de câmp).

- Câmpul φ ca soluția generală de undă plană (??), scrisă ca operator, este:

$$\hat{\varphi}(x) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3} 2\omega_k} \left(\hat{\alpha}_k e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} + \hat{\alpha}_k^\dagger e^{i \vec{k} \cdot \vec{x}} \right) \quad (1.7)$$

unde: $\vec{k} \cdot \vec{x} = \omega_k t - \vec{k} \cdot \vec{x}$

- Pentru a găsi operatorii $\hat{\alpha}_k$ și $\hat{\alpha}_k^\dagger$, folosim

- operatorii de câmp $\hat{\varphi}(\vec{x}, 0)$ și $\hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0)$ la același timp $t_0 = 0$:

$$\begin{cases}
 \hat{\varphi}(\vec{x}, 0) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3} 2\omega_k} \left(\hat{\alpha}_k e^{i \vec{k} \cdot \vec{x}} + \hat{\alpha}_k^\dagger e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \right) \\
 \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) = \int \frac{d^3 \vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3} 2\omega_k} (-i \omega_k) \left(\hat{\alpha}_k e^{i \vec{k} \cdot \vec{x}} - \hat{\alpha}_k^\dagger e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \right)
 \end{cases} \quad (1.8)$$

- și funcția δ exprimată ca

$$\int \frac{d^3 \vec{x}}{(2\pi)^3} e^{\mp i \vec{k} \cdot \vec{x}} = \delta^{(3)}(\vec{k}) \quad (1.9)$$

- Separăm operatorii din (1.8) cu $\delta^{(3)}(\vec{k})$ (1.9), prin integrarea $\int d^3 \vec{k} f(\vec{k}) \delta^{(3)}(\vec{k}) = f(0)$,

deci înmulțim (1.8) cu $\delta^{(3)}(\vec{k})$ (1.9) rămâne $f(\vec{k}=0)$.

$$\begin{cases}
 \int \frac{d^3 \vec{x}}{(2\pi)^3} e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \hat{\varphi}(\vec{x}, 0) = \frac{\hat{\alpha}_k + \hat{\alpha}_{-k}^\dagger}{\sqrt{(2\pi)^3} 2\omega_k} \\
 \int \frac{d^3 \vec{x}}{(2\pi)^3} e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) = (-i \omega_k) \frac{\hat{\alpha}_k - \hat{\alpha}_{-k}^\dagger}{\sqrt{(2\pi)^3} 2\omega_k}
 \end{cases} \quad (1.10)$$

- de unde

$$\begin{cases}
 \hat{\alpha}_k = \frac{2\omega_k}{2} \int \frac{d^3 \vec{x}}{\sqrt{(2\pi)^3}} e^{-i \vec{k} \cdot \vec{x}} \left(\hat{\varphi}(\vec{x}, 0) + \frac{i}{\omega_k} \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) \right) \\
 \hat{\alpha}_k^\dagger = \frac{2\omega_k}{2} \int \frac{d^3 \vec{x}}{\sqrt{(2\pi)^3}} e^{i \vec{k} \cdot \vec{x}} \left(\hat{\varphi}(\vec{x}, 0) - \frac{i}{\omega_k} \hat{\dot{\varphi}}(\vec{x}, 0) \right)
 \end{cases} \quad (1.11)$$

1.3.2 Operatori de creare și anihilare cuante de câmp

- Cu $\hat{\alpha}_k$ și $\hat{\alpha}_{k'}^\dagger$ (1.11), ținând cont că pentru un câmp scalar liber, $\hat{\pi} = \dot{\hat{\varphi}}$, calculăm relațiile de comutare la același timp: $[\hat{\alpha}_k, \hat{\alpha}_{k'}^\dagger]$

(câmpurile sunt evaluate la poziții \vec{x} și \vec{x}' diferite, dar la același $t = t' = 0$),

$$\begin{aligned} \frac{[\hat{\alpha}_k, \hat{\alpha}_{k'}^\dagger]}{2\omega_k 2\omega_{k'}} &= -\frac{1}{4} \int \frac{d^3\vec{x} d^3\vec{x}'}{(2\pi)^3} \left\{ \frac{i}{\omega_{k'}} [\hat{\varphi}(\vec{x}, 0), \dot{\hat{\varphi}}(\vec{x}', 0)] + \frac{i}{\omega_k} [\dot{\hat{\varphi}}(\vec{x}', 0), \hat{\varphi}(\vec{x}, 0)] \right\} e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x} + i\vec{k}'\cdot\vec{x}'} \\ &= -\frac{1}{4} \int \frac{d^3\vec{x} d^3\vec{x}'}{(2\pi)^3} \left\{ \frac{i}{\omega_{k'}} [i\delta^{(3)}(\vec{x} - \vec{x}')] + \frac{i}{\omega_k} [i\delta^{(3)}(\vec{x} - \vec{x}')] \right\} e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x} + i\vec{k}'\cdot\vec{x}'} \\ &= \frac{1}{4} \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} \left\{ \frac{1}{\omega_{k'}} + \frac{1}{\omega_k} \right\} e^{-i(\vec{k} - \vec{k}')\cdot\vec{x}} = \frac{1}{2\omega_k} \delta^{(3)}(\vec{k} - \vec{k}') \text{ unde am folosit (1.9)} \end{aligned}$$

- Definim operatorii de creare $\hat{a}_k^\dagger = \hat{\alpha}_k^\dagger \sqrt{\frac{1}{2\omega_k}}$ și anihilare $\hat{a}_k = \hat{\alpha}_k \sqrt{\frac{1}{2\omega_k}}$

atunci relațiile de comutare între operatorii de creare și anihilare sunt:

$$[\hat{a}_k, \hat{a}_{k'}^\dagger] = \delta^{(3)}(\vec{k} - \vec{k}') \quad (1.12)$$

- Cu (1.12) am regăsit relațiile de comutare $[\hat{a}, \hat{a}^\dagger] = 1$ pentru operatorii de oscilator armonic cuantic:
- Inlocuind în (1.8) $\hat{\alpha}_k = \sqrt{2\omega_k} \hat{a}_k$ și $\hat{\alpha}_k^\dagger = \sqrt{2\omega_k} \hat{a}_k^\dagger$ operatorii $\hat{\varphi}(\vec{x})$ și $\hat{\pi}(\vec{x})$ pentru $t=0$, devin

$$\hat{\varphi}(\vec{x}) = \int \frac{d^3\vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3} 2\omega_k} \left(\hat{a}_k e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} + \hat{a}_k^\dagger e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \quad (1.13)$$

$$\hat{\pi}(\vec{x}) = \dot{\hat{\varphi}}(\vec{x}) = \int \frac{d^3\vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3} 2\omega_k} (-i\omega_k) \left(\hat{a}_k e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}_k^\dagger e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \quad (1.14)$$

1.3.3 Cuantificarea energiei câmpului scalar liber

• Având Hamiltonian-ul de câmp scalar (1.5) $\left| \hat{\mathcal{H}} = \frac{1}{2} \int d^3\vec{x} [\hat{\pi}^2 + (\nabla\hat{\phi})^2 + m^2\hat{\phi}^2] \right.$ (1.15)

• Folosind expresiile pentru $\hat{\phi}$ (1.13) și $\hat{\pi}$ (1.14) $\left\{ \begin{array}{l} \hat{\phi}(\vec{x}) = \int \frac{d^3\vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}} \left(\hat{a}_k e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} + \hat{a}_k^\dagger e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \\ \hat{\pi}(\vec{x}) = \int \frac{d^3\vec{k}}{\sqrt{(2\pi)^3 2\omega_k}} (-i\omega_k) \left(\hat{a}_k e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}_k^\dagger e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \end{array} \right.$ (1.13) (1.14)

- Atunci, Hamiltonian-ul va fi:

$$\begin{aligned} \hat{\mathcal{H}} = \frac{1}{2} \int d^3\vec{x} \frac{d^3\vec{k} d^3\vec{k}'}{(2\pi)^3} & \left[-\frac{\sqrt{\omega_k \omega_{k'}}}{2} \left(\hat{a}_k e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}_k^\dagger e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \left(\hat{a}_{k'} e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} - \hat{a}_{k'}^\dagger e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right) + \right. \\ & + \frac{(i\vec{k})(i\vec{k}')}{2\sqrt{\omega_k \omega_{k'}}} \left(\hat{a}_k e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} - \hat{a}_k^\dagger e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \left(\hat{a}_{k'} e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} - \hat{a}_{k'}^\dagger e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right) + \\ & \left. + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k \omega_{k'}}} \left(\hat{a}_k e^{i\vec{k}\cdot\vec{x}} + \hat{a}_k^\dagger e^{-i\vec{k}\cdot\vec{x}} \right) \left(\hat{a}_{k'} e^{i\vec{k}'\cdot\vec{x}} + \hat{a}_{k'}^\dagger e^{-i\vec{k}'\cdot\vec{x}} \right) \right] \end{aligned} \quad (1.16)$$

- Prin integrare după $d^3\vec{x}$ rezultă $\delta^{(3)}(\vec{k} \mp \vec{k}')$, apoi integrare după $d^3\vec{k}$ (vezi Anexa pag.10)

$$\hat{\mathcal{H}} = \frac{1}{4} \int d^3\vec{k} \frac{1}{\omega_k} \left[\left(-\omega_k^2 + \vec{k}^2 + m^2 \right) \left(\hat{a}_k \hat{a}_{-\vec{k}} + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{-\vec{k}}^\dagger \right) + \left(\omega_k^2 + \vec{k}^2 + m^2 \right) \left(\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right) \right]$$

- Operatorul Hamilton de câmp scalar este: (1.12)

$$\hat{\mathcal{H}} = \frac{1}{2} \int d^3\vec{k} \omega_k \left(\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right) = \int d^3\vec{k} \omega_k \left(\hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + \frac{1}{2} \right) \quad (1.17)$$

similar cu Hamiltonian-ul de oscilator armonic cuantic (??).

- Deci, operatorul densitate de energie pentru mode-ul k de oscilație a unui câmp scalar liber, este (introducem constanta \hbar):

$$\hat{E}_k = \hbar\omega_k \left(\hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + \frac{1}{2} \right) \quad (1.18)$$

similar cu energia oscilatorului armonic cuantic (??)

ANEXA

- Efectuăm produsele din integrala de oscilație de mode k și apoi integrăm după $d^3\vec{x}$:

$$I_k = \int d^3\vec{k}' \int \frac{d^3\vec{x}}{(2\pi)^3} \left[-\frac{\sqrt{\omega_k\omega_{k'}}}{2} \left(\hat{a}_k \hat{a}_{k'} e^{i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}} - \hat{a}_k \hat{a}_{k'}^\dagger e^{i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}} - \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{k'} e^{-i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}} + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{k'}^\dagger e^{-i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}} \right) + \right. \\ \left. + \frac{1}{2\sqrt{\omega_k\omega_{k'}}} \left(-\vec{k}\vec{k}' \hat{a}_k \hat{a}_{k'} e^{i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}} + \vec{k}\vec{k}' \hat{a}_k \hat{a}_{k'}^\dagger e^{i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}} - \vec{k}\vec{k}' \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{k'} e^{-i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}} - \vec{k}\vec{k}' \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{k'}^\dagger e^{-i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}} \right) + \right. \\ \left. + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_{k'}}} \left(\hat{a}_k \hat{a}_{k'} e^{i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}} + \hat{a}_k \hat{a}_{k'}^\dagger e^{-i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}} + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{k'} e^{-i(\vec{k}-\vec{k}')\cdot\vec{x}} + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{k'}^\dagger e^{-i(\vec{k}+\vec{k}')\cdot\vec{x}} \right) \right]$$

- Identificând funcția $\delta(k \mp k') = \frac{1}{2\pi} \int e^{i(k \mp k')x} dx$ (scrisă 3-dim) și integrând $d^3\vec{x}$ cu

$$f(\vec{k}) = \int \delta^{(3)}(\vec{k} \mp \vec{k}') f(\vec{k}') d^3\vec{k}' = \int \left(\frac{1}{(2\pi)^3} \int e^{i(\vec{k} \mp \vec{k}')\cdot\vec{x}} d^3\vec{x} \right) f(\vec{k}') d^3\vec{k}' \quad \text{cu } \begin{cases} \vec{k}' = \vec{k} \\ \vec{k}' = -\vec{k} \end{cases}$$

- avem

$$I_k = \left[-\frac{\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}}{2} \hat{a}_k \hat{a}_{-k} + \frac{k^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}} \hat{a}_k \hat{a}_{-k} + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}} \hat{a}_k \hat{a}_{-k} \right. \\ \left. + \frac{\sqrt{\omega_k\omega_k}}{2} \hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \frac{k^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_k}} \hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_k}} \hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger \right. \\ \left. + \frac{\sqrt{\omega_k\omega_k}}{2} \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + \frac{k^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_k}} \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_k}} \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right. \\ \left. - \frac{\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}}{2} \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{-k}^\dagger + \frac{k^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}} \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{-k}^\dagger + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}} \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{-k}^\dagger \right]$$

- Grupăm termenii de oscilație de mode k din parantezele drepte:

$$\left[\left(-\frac{\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}}{2} + \frac{k^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}} + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_{-k}}} \right) \left(\hat{a}_k \hat{a}_{-k} + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{-k}^\dagger \right) + \right. \\ \left. + \left(\frac{\sqrt{\omega_k\omega_k}}{2} + \frac{k^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_k}} + \frac{m^2}{2\sqrt{\omega_k\omega_k}} \right) \left(\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right) \right] =$$

Deoarece $\omega_k = \omega_{-k}$, aducem la numitor comun și folosim relația $\omega_k^2 = k^2 + m^2$:

$$= \frac{1}{2\omega_k} \left[\underbrace{\left(-\omega_k^2 + k^2 + m^2 \right)}_{=0} \left(\hat{a}_k \hat{a}_{-k} + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_{-k}^\dagger \right) + \underbrace{\left(\omega_k^2 + k^2 + m^2 \right)}_{=2\omega_k^2} \left(\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right) \right] = \\ = \omega_k \left(\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right) = \omega_k \left(2\hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + 1 \right) \text{ am folosit relația de comutare } \hat{a}\hat{a}^\dagger - \hat{a}^\dagger\hat{a} = 1$$

- Atunci, operatorul Hamilton de câmp scalar va fi integrala din modurile de oscilație \vec{k} :

$$\hat{\mathcal{H}} = \frac{1}{2} \int d^3k I_k = \frac{1}{2} \int d^3k \omega_k \left(\hat{a}_k \hat{a}_k^\dagger + \hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k \right) = \int d^3k \omega_k \left(\hat{a}_k^\dagger \hat{a}_k + \frac{1}{2} \right) \quad (1.19)$$

1.3.4 Câmpul electromagnetic clasic

- Am văzut (# Undele-Electromagnetice), din ecuațiile Maxwell fără surse, obținem ecuațiile de propagare a componentelor \vec{E} și \vec{B} , sub forma ecuației undelor:

$$\left(\frac{1}{c^2} \frac{\partial^2}{\partial t^2} - \nabla^2\right) \vec{E} = 0 \quad ; \quad \left(\frac{1}{c^2} \frac{\partial^2}{\partial t^2} - \nabla^2\right) \vec{B} = 0 \quad (1.20)$$

- \vec{E} și \vec{B} pot fi exprimate prin ϕ și \vec{A} (vezi Ec.Maxwell pentru potențiale) $\left| \begin{array}{l} \vec{E} = -\vec{\nabla}\phi_{ext} - \frac{\partial \vec{A}}{\partial t} \quad ; \quad \vec{B} = \vec{\nabla} \times \vec{A} \end{array} \right. \quad (1.21)$

- In vid pentru $\phi_{ext} = const.$, \vec{A} satisface aceeași ecuație de propagare a undelor: $\left(\frac{1}{c^2} \frac{\partial^2}{\partial t^2} - \nabla^2 \right) \vec{A} = 0 \quad (1.22)$

- Soluția este unda plană: $\boxed{\vec{A}(\vec{r}, t) = \vec{A}_0 \cos(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)}$ (1.23)

- In absența surselor (în vid) și pentru $\phi_{ext} = const.$ relațiile (1.21) ne dau:

$$\vec{E} = -\frac{\partial \vec{A}}{\partial t} = -\underbrace{\omega \vec{A}_0}_{\vec{E}_0} \sin(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t) \quad ; \quad \vec{B} = \vec{\nabla} \times \vec{A} = \underbrace{\vec{k} \times \vec{A}_0}_{\vec{B}_0} \sin(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t) \quad (1.24)$$

- Soluțiile (1.23) se pot exprima prin exponențiale (la fel ca soluțiile K-G cu $m=0$),

$$\text{cu } \vec{A}_0 = \vec{\epsilon} A_0, \vec{\epsilon} \text{ vector unitar polarizare a } \vec{E} \quad \left| \quad \boxed{\vec{A}(\vec{r}, t) = \vec{\epsilon} A_0 \left(a e^{i(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)} + a^* e^{-i(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)} \right)} \right. \quad (1.25)$$

- iar componentele \vec{E} și \vec{B} de câmp EM: $\left\{ \begin{array}{l} \vec{E}(\vec{r}, t) = -\frac{\partial \vec{A}}{\partial t} = i\omega \vec{\epsilon} A_0 \left(a e^{i(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)} - a^* e^{-i(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)} \right) \\ \vec{B}(\vec{r}, t) = \vec{\nabla} \times \vec{A} = i(\vec{k} \times \vec{\epsilon}) A_0 \left(a e^{i(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)} - a^* e^{-i(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)} \right) \end{array} \right. \quad (1.26)$

1.3.5 Energia câmpului electromagnetic clasic

- Densitatea de energie a câmpului EM este: (vezi Undele-Electromagnetice):

$$u = \frac{1}{2} \left(\epsilon_0 E^2 + \frac{B^2}{\mu_0} \right) = \frac{\epsilon_0}{2} \left(E^2 + \underbrace{c^2 B^2}_{E^2} \right) = \epsilon_0 |\vec{E}|^2 = \epsilon_0 \omega^2 \vec{A}_0^2 \sin^2(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t) \quad (1.27)$$

unde am folosit (1.24): $\vec{E} = -\omega \vec{A}_0 \sin(\vec{k} \cdot \vec{r} - \omega t)$

- Pentru calculul energiei, trebuie să ținem cont și de cele două componente (grade de libertate) de polarizare ϵ_p ale \vec{E} , ca două oscilații independente, în plan normal la direcția de mișcare. Acestea dublează energia câmpului EM.

• Astfel, energia câmpului EM într-un volum finit V este:

$$W = 2 \int_V u d^3\vec{r} = 2\epsilon_0 \int_V |\vec{E}|^2 d^3\vec{r} \quad (1.28)$$

• Deoarece $|\vec{E}| = E_0 = \omega A_0$ avem:

$$W = 2\epsilon_0 \omega^2 A_0^2 V \quad (1.29)$$

• Cuantificarea energiei implică: (energie foton Planck: $W = h\nu$)

$$W = \hbar\omega \quad (1.30)$$

• Egalând ultimele două relații, putem exprima:

$$A_0 = \sqrt{\frac{\hbar}{2\epsilon_0\omega V}} \quad (1.31)$$

• Soluția $\vec{A}(\vec{r}, t)$ (1.25) devine:

$$\vec{A}(\vec{r}, t) = \vec{\epsilon} \sqrt{\frac{\hbar}{2\epsilon_0\omega V}} \left(a e^{i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega t)} + a^* e^{-i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega t)} \right) \quad (1.32)$$

1.3.6 Cuantificarea câmpului electromagnetic

- Pentru cuantificarea oscilatorului armonic am trecut la operatori: $x \rightarrow \hat{x}$ și $p \rightarrow \hat{p}$ iar în hamiltonian $(x, p) \rightarrow (\hat{x}, \hat{p}) \rightarrow (\hat{a}, \hat{a}^\dagger)$. La fel, pentru cuantificarea câmp EM trecem la operatori de câmp $\psi(x) \rightarrow \hat{\psi}(x)$, adică vom înlocui $\vec{A} \rightarrow \hat{\vec{A}}$. Pentru două grade de polarizare independente $\vec{\epsilon}_\lambda$ și un set de frecvențe ω_k proprii, folosind (1.32) pentru \vec{A} ,

$$\hat{\vec{A}}(\vec{r}, t) = \sum_{k,\lambda} \vec{\epsilon}_\lambda \sqrt{\frac{\hbar}{2\epsilon_0\omega_k V}} \left(\hat{a}_{k\lambda} e^{i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega_k t)} + \hat{a}_{k\lambda}^\dagger e^{-i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega_k t)} \right) \quad (1.33)$$

în termenul doi, a^* - complex conjugat, prin trecerea la operator, devine \hat{a}^\dagger - hermitic conjugat

- Componentele cuantificate \vec{E} și \vec{B} (1.26) ale câmpului EM, devin operatori:

$$\begin{cases} \hat{\vec{E}}(\vec{r}, t) = -\frac{\partial \hat{\vec{A}}}{\partial t} = i \sum_{k,\lambda} \omega_k \vec{\epsilon}_\lambda \sqrt{\frac{\hbar}{2\epsilon_0\omega_k V}} \left(\hat{a}_{k\lambda} e^{i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega_k t)} - \hat{a}_{k\lambda}^\dagger e^{-i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega_k t)} \right) \\ \hat{\vec{B}}(\vec{r}, t) = \hat{\nabla} \times \hat{\vec{A}} = i \sum_{k,\lambda} (\vec{k} \times \vec{\epsilon}_\lambda) \sqrt{\frac{\hbar}{2\epsilon_0\omega_k V}} \left(\hat{a}_{k\lambda} e^{i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega_k t)} - \hat{a}_{k\lambda}^\dagger e^{-i(\vec{k}\cdot\vec{r}-\omega_k t)} \right) \end{cases} \quad (1.34)$$

- Rescriem (1.34) cu $\vec{u}_\ell = \frac{\vec{\epsilon}_\lambda}{\sqrt{2\epsilon_0 V}} e^{i\vec{k}\cdot\vec{r}}$ și indicele mod de oscilație $\ell = (k, \lambda)$, adică,

$$\begin{cases} \hat{E}(\vec{r}, t) = i \sum_\ell \sqrt{\hbar\omega_\ell} \left[\hat{a}_\ell e^{-i\omega_\ell t} \vec{u}_\ell(\vec{r}) - \hat{a}_\ell^\dagger e^{i\omega_\ell t} \vec{u}_\ell^*(\vec{r}) \right] \\ \hat{B}(\vec{r}, t) = i \sum_\ell \sqrt{\frac{\hbar c^2}{\omega_\ell}} \left[\hat{a}_\ell e^{-i\omega_\ell t} \vec{k}_\ell \times \vec{u}_\ell(\vec{r}) - \hat{a}_\ell^\dagger e^{i\omega_\ell t} \vec{k}_\ell \times \vec{u}_\ell^*(\vec{r}) \right] \end{cases} \quad (1.35)$$

1.3.7 Cuantificarea energiei câmpului electromagnetic

- Operatorul Hamilton ca energia câmpului EM (vezi # Undele EM) $\left| \hat{H}_{field} = \frac{1}{2} \int_V \left(\epsilon_0 \hat{E}^2 + \frac{\hat{B}^2}{\mu_0} \right) d^3r \right.$

unde

$$\int_V d^3r \left| \hat{E} \right|^2 = i \sum_{\ell, m} \hbar \sqrt{\omega_\ell \omega_m} \left[-\hat{a}_\ell \hat{a}_m e^{-i(\omega_\ell t + \omega_m t)} \int d^3r \vec{u}_\ell(\vec{r}) \cdot \vec{u}_m(\vec{r}) + \hat{a}_\ell^\dagger \hat{a}_m e^{-i(\omega_\ell t - \omega_m t)} \int d^3r \vec{u}_\ell^*(\vec{r}) \cdot \vec{u}_m(\vec{r}) \right] + [h.c.]$$

- Folosind relațiile de ortonormare: $\left| \int d^3r \vec{u}_\ell^*(\vec{r}) \vec{u}_m(\vec{r}) = \delta_{\ell, m} \quad ; \quad \int d^3r \vec{u}_\ell(\vec{r}) \vec{u}_m(\vec{r}) = \delta_{-\ell, m} \right.$

$$\text{într-adevăr, cu } u_\ell \sim e^{i k_\ell x} \text{ avem } \int_{-\infty}^{\infty} e^{i k_\ell x} e^{-i k_m x} dx = \int_{-\infty}^{\infty} e^{i (k_\ell - k_m) x} dx = 2\pi \delta_{\ell, m}$$

- Obținem: $\int_V d^3r \left| \hat{E} \right|^2 = \sum_\ell \hbar \omega_\ell \left[\hat{a}_\ell^\dagger \hat{a}_\ell + \hat{a}_\ell \hat{a}_\ell^\dagger - \hat{a}_\ell \hat{a}_{-\ell} e^{-2i\omega_\ell t} - \hat{a}_\ell^\dagger \hat{a}_{-\ell}^\dagger e^{2i\omega_\ell t} \right]$

la fel

$$\int_V d^3r \left| \hat{B} \right|^2 = i \sum_{\ell, m} \frac{\hbar c^2}{\sqrt{\omega_\ell \omega_m}} \left[-\hat{a}_\ell \hat{a}_m e^{-i(\omega_\ell t + \omega_m t)} \int d^3r (\vec{k}_\ell \times \vec{u}_\ell) \cdot (\vec{k}_m \times \vec{u}_m) + \hat{a}_\ell^\dagger \hat{a}_m e^{-i(\omega_\ell t - \omega_m t)} \int d^3r (\vec{k}_\ell \times \vec{u}_\ell^*) \cdot (\vec{k}_m \times \vec{u}_m) \right] + [h.c.]$$

Cu identitățile $(\vec{k}_\ell \times \vec{u}_\ell) \cdot (\vec{k}_m \times \vec{u}_m) = (\vec{k}_\ell \cdot \vec{k}_m) (\vec{u}_\ell \cdot \vec{u}_m)$, și $\vec{k}_\ell \cdot \vec{u}_\ell = 0$, avem,

$$\int d^3r (\vec{k}_\ell \times \vec{u}_\ell) \cdot (\vec{k}_m \times \vec{u}_m) = -k_\ell^2 \delta_{-\ell, m} \quad ; \quad \int d^3r (\vec{k}_\ell \times \vec{u}_\ell^*) \cdot (\vec{k}_m \times \vec{u}_m) = k_\ell^2 \delta_{\ell, m}$$

- Obținem: $\int_V d^3r \left| \hat{B} \right|^2 = \sum_\ell \hbar \omega_\ell \left[\hat{a}_\ell^\dagger \hat{a}_\ell + \hat{a}_\ell \hat{a}_\ell^\dagger + \hat{a}_\ell \hat{a}_{-\ell} e^{-2i\omega_\ell t} + \hat{a}_\ell^\dagger \hat{a}_{-\ell}^\dagger e^{2i\omega_\ell t} \right]$

- În final, expresia Hamiltonian-ului în funcție de operatorii de creare și anihilare:

$$\hat{H} = \frac{1}{2} \sum_{k\lambda} \hbar \omega_k \left(\hat{a}_{k\lambda}^\dagger \hat{a}_{k\lambda} + \hat{a}_{k\lambda} \hat{a}_{k\lambda}^\dagger \right) = \sum_{k\lambda} \hbar \omega_k \left(\hat{a}_{k\lambda}^\dagger \hat{a}_{k\lambda} + \frac{1}{2} \right) \quad (1.36)$$

- Hamiltonian-ul se poate scrie ca cel de oscilator armonic $\left| \hat{H}_{field} = \hbar \omega_k \left(\hat{a}_{k\lambda}^\dagger \hat{a}_{k\lambda} + \frac{1}{2} \right) = \hbar \omega \left(\hat{N}_{k\lambda} + \frac{1}{2} \right) \right.$ (1.37)

- $\hat{a}_{k\lambda}^\dagger \hat{a}_{k\lambda} = \hat{N}_{k\lambda}$ este operatorul număr de fotoni de frecvență ω_k și polarizare ϵ_λ , similar cu operatorul număr de particule de la oscilator armonic.